Коли б вона знала, чим все це закінчиться...

Коли б вона знала...

І

Пісок і вода... золото й синь... і молодий Бог, який виходить із хвилі морської до неї.

І — бухтонька.

Де лише вони, обласкані сонцем, обціловані сонцем, позолочені сонцем, що впродовж безкінечно-кінечного дня світить лише для них... Сходить лише для них... Закохано й віддано...

Обганяючи ранок, поспіша їх зустріти. Ще по дорозі до моря. Бо й там, в таємничих глибинах підводних, думало лише про них... Ними тільки і марило...

А небо!..

Такої блакиті бездонної вона ще не бачила. Хіба що вві сні...

Та й сни були тут не такі, як удома. Як тиждень... два тижні тому. Бо вона і вві сні відчувала його ласкаву присутність: рука до руки, тіло до тіла, подих до подиху... І свої губенята, що брунькувались нестримним бажанням його обціловувати...

Вона й своє тіло любила лиш тому, що воно вже їй не належало...

Йому!.. Тільки йому!.. До останнього нігтика... До клітинки останньої...

І коли прощалися з бухтою, вона свою єдину прикрасу (срібні сережки) потай зарила під скелю. Принесла їх у жертву...

А потім був поїзд. Абсолютно не схожий на всі поїзди, що їх вона бачила досі. Кожен вагон наче скупаний в морі, морем пахло і зовні, й всередині, довкола аж сяяло од засмаглих облич, приязних усміхів, закоханих поглядів. Наче дивовижний поїзд оцей зібрав тільки пошлюблених, які щойно відсвяткували свій місяць медовий.

II

"Ох, яка ж я щаслива!"

III

Вони й познайомились не так, як усі. У цьому принаймні вона була переконана.

Їй уже починало здаватись, що взагалі не існує хлопців, гідних якоїсь уваги.

Викосила, вигубила дощенту люта війна, лишилися хіба що каліки. Та оті, що їх і в ступі не влучиш. І ціни їм зараз не скласти. Вишуковували, винюховували, як би одружитись повигідніше. Щоб і красива була (коханка в постелі), й хазяйновита (хазяйка на кухні), щоб мала квартиру, бажано в центрі, і щоб її татусь був цабе неабияке: надійна щабелька до кар'єри успішної.

Замалим не заморську царівну винюхували.

А вона ж не була ні царівною, а ні красунею. Хоч ледь не пов'язала своє життя з отаким людоловом. Добре ж, що схаменулася вчасно!

Краще вже так: вузеньке ліжко дівоче, що старітиме разом із нею, маленька кімнатка на трьох, таких же, як і вона, незаміжніх, і робота, робота, робота, якій вона до кінця себе віддаватиме. І навчання заочне у вузі.

Про кіно, про театр годі й думати.

Синя панчоха?

Що ж, синім панчохам теж треба якось жити на світі.

А тут — зустріч раптова.

Він стояв у гурті чоловіків — вона, поспішаючи, вирізнила тільки його.

"Є ще такі хлопці на світі!"

Хоч пройшла мимо, ледь глянувши, могла б присягтися, що упізнає його з першого ж погляду.

І на всю ніч, до ранку самісінького — щемом переповнене серце. Так, наче втратила щось найцінніше в житті.

А потім вона поспішала на поїзд. Зібралась до хворої матері, яка прислала листа. Не мати прислала — сестра. "Ти хоча б навідалась, мама ж тільки тобою і марить!"

Оте "марить" всерйоз її налякало. Відпросилась у директора школи, зібралася похапцем і на вокзал.

А там черги до кас — кілометрові, наче все місто вирішило саме сьогодні зрушити з місця.

"Як же я до мами поїду?"

У розпачі застигла посеред залу.

— Не пощастило з квитком?

Оглянулась: ВІН!

Стоїть, усміхається приязно.

— Вам на який поїзд?.. Стійте на місці, спробую допомогти.

А вона й без цього застигла на місці.

(Потім він сказав, що такого втілення розпачу не було на весь зал. Тим більше що втілення це мало напрочуд миле обличчя).

Повертавсь, вимахуючи переможно квитком:

— Побігли!.. Бо запізнимось.

Підхопив її валізку зашморгану, побіг попереду.

Уже в тамбурі згадала про гроші:

— А гроші!.. Гроші за квиток!..

Полізла до сумочки, боючись, що от-от рушить поїзд і вона не встигне розрахуватись.

— Потім! — недбало відмахнувся рукою. — Ви коли повертаєтесь?

— За два дні!

— Точно?

Кивнула, що точно.

— Я вас зустріну!.. Щасливої!..

Потяг уже рушив, і він майже біг поряд з вагоном.

IV

Мама, здається, тому й захворіла, що вік доні не бачила. Яку любила найдужче, потай нею гордилася. Вона єдина приносила додому лише відмінні оцінки, здобула хоч і неповну, та все ж вищу освіту. Як здобувала, про це свідчив лиш одяг, що його доводилось ушивати та звужувати. Бо які статки у мами — вдови, що не діждалася чоловіка із фронту! "Пропав безвісти", то й не платили навіть злиденної пенсії.

Мама враз ожила, вгледівши свого "мазунчика". Тримала за руку, наче боялася, що дочка ось-ось зведеться і зникне. Весь звіт оддавала за тиху розмову з дочкою.

А вона, невдячна, навіть розмовляючи з мамою, думала про нього.

"Невже це кохання?"

V

Перед тим, як сідати до поїзда, однесла до перукарні останню десятку. Перманент, манікюр-педикюр, хоч могла й обійтись без останнього: не буде ж перед ним роззуватися!

Сама на себе задивилася в люстро: "А я ще мов би й нічого!"

Пальцем послинила брови і вперше вийшла надвір нормальною дівчиною. Не панчохою синьою.

Їхала в плацкартному — сидячи спала-дрімала. Щоб не зіпсувати зачіску. І все в ній стискалось: зустріне?.. Роздумає?..

Перон, майже порожній, поплив, поплив, смикнувся, застиг.

Не зустрів!..

Валізка, харчами натовчена (мама була переконана, що вона голодує і досі), валізка мовби ще дужче поважчала, обриваючи руку.

"Теж мені красуня заморська!"

Зупинилася посеред залу — поміняти руку. І хоч люди з обох боків обтікали її, й розмовляли, і кричали, й сміялися — нічого не чула, не бачила. Оглушлива тиша опустилась на неї, відділила од світу. Що застиг, здається, навіки.

— Пробачте, що запізнився!

Довкола враз усе ожило, зарухалось, гаряча хвиля так і хлюпонула у груди, а він усміхався до неї, голублячи поглядом.

— Давайте вашу валізку. — Ухопив, аж присів. — Ви що, цеглу везете?.. Ходімо, бо нас тут і затовчуть.

Поцікавився одразу ж:

— Паспорт при вас?

— При мені.

— Дайте сюди.

— Навіщо?

— На виході міліція. Перевіря документи.

І хоч давно уже скінчилась війна, коли зупиняли на кожному кроці, вона не здивувалась ніскілечки: дістала із сумочки паспорт.

— Отак буде краще. — Чомусь одразу ж сховав паспорт до бічної кишені.

Міліції вже не було. Та вона одразу ж і забула про паспорт. Йшла поруч з ним, ловила на собі його погляди. Весь час переживала за перманент: уцілів?.. Не розкуйовдився?..

Зупинилися перед якимось будинком.

— Заскочимо на секунду. Мені треба документи оддати.

Не здивувалася, чому і їй треба заскакувати. Покірно пішла. Зупинилися вже в коридорі перед дверима високими.

— Тут, — сказав він.

Дістав її паспорт, глянув мигцем на першу й останню сторінки:

— Оксана?.. Вік мріяв зустріти Оксану!

Штовхнув двері, і вони зі скрипом-рипом неохоче впустили їх досередини.

Кімната, вузька, як пенал. Вичовгана доріжка до єдиного канцелярського столу та двох рахітичних стільців перед ним. Голі-голісінькі стіни з височезним, як у соборі, вікном... Ні, на стіні, що навпроти, засиджений мухами плакат ще з воєнних часів: червоноармієць у шоломі націлився пальцем їм прямо межи очі: "А ты записался на фронт?"

За столом — жінка віку невиразного.

Звелася, ступила назустріч:

— Зустріли, Олег Павлович?

— Зустрів, зустрів... Познайомтесь.

І поки Оксана тисла руку збляклої жіночки, Олег додав до її паспорта свій та й ляснув ними по столу:

— Можна без церемоній?.. Запитань і відповідей?.. У нас усе давно вирішено.

— Гаразд, гаразд, — заквапилась жіночка.

Взяла паспорти, стала щось записувати до товстелезної книжки. "Регистрация смертей, разводов, браков, рождений",— прочитала Оксана на палітурці, коли жіночка закрила книжку. Оцій збляклій жіночці, мов присипаній попелом, таки й справді більше личило реєструвати смерті-розлучення.

— Вітаю з законним браком! — повернула їм паспорти.

— Дякую, Ніно Василівно! — цьомкнув її в щоку Олег. — Шампанське за мною.

Вийшла на вулицю Оксана — зовсім ошелешена. Все було наче в тумані, наче й не з нею це щойно скоїлось. Не помітила навіть, як пройшли повз школу, де вона викладала, повз будинок, в якому жила, здається, трохи отямилась, коли піднялись на другий поверх вже будинку іншого й Олег відчинив двері:

— Ось тут я й живу... А це — твоя кімната...

Кімната гола-голісінька, лише на підлозі кинуті недбало газети та на шнурові під стелею теліпалася лампочка.

"Як же тут жити?" — безпорадно оглянулась.

А він, опустивши на підлогу валізку, повів її до сусідньої:

— А це вже моя.

Хоч ця сяк-так умебльована.

Сказати, що дуже, то ні (свідомість потроху поверталась до неї, у ній уже просиналася жінка, господиня гніздечка сімейного), спасибі, що хоч є на чому сидіти та спати... Спати?.. Та на ліжкові ж отому тісно й одному!.. Та ще стіл посередині: пляшка вермуту, дві тарілки, як слід і не вимиті, дві виделки, два кухлі, нарізаний хліб на газеті...

— Треба ж відсвяткувати одруження, — сказав, мов виправдовуючись.— Сідай до столу, я зараз.

І подався на кухню.

Постояла-постояла, що мала робити — сіла. Тернула пальцем по стільниці — палець враз узявся сірим. Дістала хустину, витерла хоч із столу пилюку.

За спиною зашкварчало: появився Олег. Ніс величезну сковороду, повну яєчні. Вбухав зо два десятки яєць, як не більше...

Він побіг до редакції: конче потрібно було здати в номер якусь бздушку-замітку, Оксана ж заходилася порядкувати у квартирі. Що прибиралася, мабуть, ще до війни.

Прибирала і сама себе запитувала: "Коли ж він мене поцілує?"

Цьомкнув же в загсі оту сіреньку курочку, а не її.

І ще в неї було таке відчуття, наче вона просто зайшла сюди в гості. Ось прибере, візьме валізку, що сиротою стояла в сусідній кімнаті, і піде додому.

Таке все було нереальне.

VI

Пізніше, набагато пізніше вона поцікавилась:

— Що тебе так у шию гнало женитися?

Відповів не задумуючись. Оксана вже звикла до того, що на будь-яке запитання у нього завжди була готова відповідь. Скаже, а потім уже думає, що він сказав.

— Тебе й кулі не могли наздогнати! — сміялась Оксана.

А й не могли! Повернувся з фронту — подряпини жодної. Тож і тут: відповів не задумуючись:

— Для цього були дві важливі обставини.

— Які, якщо не секрет?

— Не секрет... По-перше — закохався нестямно...

— Отак з першого погляду і закохався?

— Ні, там, у вокзалі, коли я тебе вперше побачив, мені тебе стало жалко. До щему у серці! Така ти була нещасна й беззахисна... А коли ти поїхала, коли тебе не було три дні, отоді я й закохався по-справжньому. Страшенно боявся, що ти назавжди залишишся коло хворої матері. А я ж і адреси твоєї не мав...

Вона одразу ж повірила, що отак можна закохатися. Згадала себе, там, біля хворої матері. Але — щоб сходу до загсу!..

— А по-друге?

— По-друге, почали квартири ущільнювати. Підселяти тих, що стояли у чергах. А в мене ж двокімнатна на одного...

Ось воно що!

— Ти ж і жук!

Аж тепер зрозуміла, чому він так квапився її прописати. Другого ж дня прописав!

Сказав би раніше про це — смертельно образилася б.

— Так я ж тебе по-справжньому полюбив! — переконував гаряче.

А її не треба було й переконувати.

У перший же вечір, коли знову заїли вермут жахливою яєчнею тією, він запитав:

— Ти могла б ще трохи пожити у себе? Доки я умеблюю кімнату. Сама бачиш, на чому я сплю...

"Оце так заміжжя! Чоловік у перший же вечір виряджає із дому!" Однак не заперечила.

Олег провів її до гуртожитку з наполовину спорожнілою валізкою: вирішила, щоб він хоч обідав по-людськи. "Хоч тепер поцілує?"

Поцілував!

Тицьнувся губами холодними, притис, наче боявся затриматись...

— То я побіг... Завтра ж о сьомій вечора... — По дорозі домовилися сходити в кіно.

— Біжи, — сказала прикро Оксана. Дивилася вслід, і чомусь їй хотілося плакати.

VII

А потім вона була йому вдячна за оті десять днів. Коли губи його ставали все тепліші й тепліші. Коли щовечора йшли у кіно чи то парком гуляли і деревина кожна їм кланялась. А в неділю — на річці цілісінький день, де він учив її плавати, і в перший же день ледь не втопив. Потягнув на глибоке, а вона ж вище колін зроду-віку не заходила у воду.

Вона засинала й просиналася з думкою про зустріч наступну, і дівчата, які жили разом з нею, все допитувались, в кого вона отак закохалася, а вона соромилася їм признатись, що вже заміжня, їй самій

починало здаватись, що одруження ще жде їх попереду, — аж до того дня, коли розпочалися канікули, і він приніс їй два квитки на поїзд у Крим, до Феодосії.

— Ледь відпросився в редактора. Їдемо завтра.

— Завтра? — жахнулась Оксана. — Та мені ж треба зібратись.

— Та що там збиратись! Я вже дав телеграму, щоб зустрічали.

— Телеграму?.. Кому?

— Однокашникові. Разом училися. Він там редактором. Зустріне й прилаштує де слід.

Рано-вранці заскочив (поїзд о сьомій), вихопив її майже з постелі (збиралася — всю ніч очей не зімкнула), у вагоні одразу ж з усіма перезнайомився, і всі уже знали, що вони щойно одружені, і поступилися їм місцем найкращим, і кожне запрошувало скуштувати смачненького, а у Феодосії їх справді зустрів однокашник, такий же ясноока веселий, як і Олег, і запхнув до "вілліса", що нагадував пофарбованого в зелене жука на колесах, і повіз за кілька десятків кілометрів до татарського селища, що примостилось над морем (татарами тут і не пахло: вивезли всіх до одного, бо розгнівали Сталіна. Навіть Героя Радянського Союзу, разом з росіянкою дружиною, з якою він одразу ж по шлюбові приїхав на деньок погостювати в батьків), і вони, облаштувавшись сяк-так, одразу ж до моря й побігли, й облюбували крихітну бухтоньку, якій Оксана в знак великої вдячності подарувала срібні сережки.

VIII

Вони досхочу й накохатися не встигли: Олега викликали до військкомату та й запроторили на перепідготовку командного складу.

— Привезу ще одну зірочку, — нахвалявсь, сміючись. А їй хотілося плакати:

— Я ж тебе й провідать не зможу! Бо не поруч — десь на Кавказі.

— Не тужи: два місяці пробіжать — і незчуємось.

Все в нього біжить!

Щодня писав бадьорі листи. Що в нього прекрасно, служба йде як по маслу. Та їх не дуже й муштрують: офіцери ж, не рядові.

І в кінці — обов'язкова приписка: "А як пожива наше ліжечко?"

Тільки він міг до такого додуматись: змотатися аж у Київ по ліжко. Он воно і стоїть. Антикварне. Розкішне. З берези карельської. Пропахчене їхніми любощами. Молодими. Ненаситними. Сповненими такою ніжністю, що й сльози навертались на очі.

IX

До його приїзду лишався тиждень, коли подруга покликала на іменини.

Не хотіла йти, але подруга пригрозила, що перестане й вітатись.

Й от же плем'я жіноче: сумувать сумувала, кожен день рахувала, коли побіжить стрічати Олега, а про перманент не забула, й манікюром кігтики оновила, і перед люстром, розглядаючи сукню нову, Олега зустрічати і придбану, навертілась уволю.

І була тим щаслива, що всі чоловіки зупиняли на ній погляди. Особливо колега, який сидів за столом поруч і смішив її дотепами.

Обволікав поглядом приязним: одне око світліше, а друге темніше. Вона вперше стріла людину з такими очима.

З кожним тостом, що лунали за столом, їй ставало веселіше й розкутіше. Фліртувала з сусідом — отим легким фліртуваннячком, що ні до чого не зобов'язує, і вальсувала з ним, дозволяючи йому себе притискати, бо випила й одну чарчину, і другу ("Е, хто ж так за іменинницю п'є? До дна треба, до дна!") напрочуд смачного вина.

І коли стали розходитись, відчула, що таки добре сп'яніла.

— Я вас проведу, — шепнув він їй на вухо. І вже на вулиці взяв міцніше під руку.

Довів до будинку, піднявся по сходинах...

— Дякую, я вже сама.

А він не йшов. Чекав, мабуть, поки вона зайде до квартири. Тикала ключем — не могла попасти в замок.

— Дайте я,— прошепотів, наче до чужої квартири скрадалися. Одімкнув двері, зайшов слідом до кімнати, накинувся грубо і жадібно... "Ні!.. Ні!.. Ні-і-і!!!" — волав її мозок, а зрадливе тіло її враз ослабло, розкрилося і впустило у себе...

Пішов, наче втік. А вона лежала розтоптана, розтерзана, знищена. На шлюбному ліжкові.

Згодом зсунулася з постелі пом'ятої, побрела важко до ванни...

Напустила майже окропу, з головою ледь не пірнула: милась — ніяк не могла одмитися. Усе в ній тремтіло, здригалося від огиди, вона так

ненавиділа своє тіло підступне, що ладна була його знищити, а разом і болісно нестерпну свідомість. Й оте "Ні!" в розпачі билось під черепом.

Як вона у ту ніч не покінчила життя самогубством, не знала й сама.

X

Від тієї жахливої події минув місяць, і за цей місяць сталося от що. Впродовж тижня, коли чекала — не чекала Олега (не знала, якого Бога молити, щоб він там надовше затримався... Хай пізніше... Ну хоч трохи пізніше... З якими очима його зустрічатиму?..)... За оцей тиждень вона позбулася ліжка.

Антикварного. З берези карельської.

Не могла не те що спати — дивитись на нього!

А як доведеться лягати з Олегом?..

Краще померти!

За півціни оддала, і коли Олег спитав зачудовано: "А ліжко куди поділося?" — пояснила, ховаючи очі, що розвелися клопи. Легіони клопів, замалим кров з неї не виссали, жодним робом не могла од них врятуватися.

— Невже ж я завіз разом із ліжком? — дивувався Олег. — Як же я їх тоді не помітив?.. І вони наче нас не кусали...

Не знала... Нічого не знала... Знала тільки одне: клопи її ледь не з'їли...

Це був жах, про який не варто і згадувати!

Аж сама дивувалася, що отак переконливо бреше.

— А на чому ми спатимемо?

— На підлозі.— Бо оте, парубоцьке, затовчене, Олег сам відніс другові, який спав на газетах. Не забирати ж назад. Та вони на ньому й не вмістяться. Навіть "валетами".

— Гаразд,— не довго тужив за антикваріатом Олег.— Дістанемо інше... Металеве...

І, послявши газети, а зверху — постіль, вляглись на підлозі.

Олег невдовзі заснув, нею натішившись, а Оксана всю ніч плакала. Тихенько, щоб не розбудити Олега...

Здавалося, що життя безнадійно поламане, що між нею й Олегом виросла непробивна стіна, яку ні повалити, ні переступити.

XI

Спершу хотіла звільнитися з школи... Зустрічатися щоденно з отим було понад її сили: так його ненавиділа!.. До того ж здавалося, що всі уже все знають... Панічно боялася, що хтось про те розкаже Олегові, який мав звичку заходити за нею після уроків. Але куди влаштуєшся, коли українська школа одна-єдина в їхньому місті?..

І основна подія, що сталася вже після місячних, що їх Оксана чекала — не могла дочекатись,— вона завагітніла.

Збожеволіла б, коли б те сталось раніше!

І, дитину виношуючи, — від Олега, Олега, Олега! — дзвеніло у ній, — потроху до тями приходила.

Не те що забула зовсім, таке неможливо забути, але відчуття гостре жаху, нестерпної перед Олегом провини, коли лишалось одне: упасти перед ним на коліна і в усьому зізнатися, а потім піти... на край світу забігти... потроху зникало у часові, огорталося мовби туманом, не так її терзало і мучило.

Їй уже починало здаватись, що з появою дитини все зникне, забудеться...

XII

І пологи, неймовірно важкі пологи, коли вона ніяк не могла розродитись... коли потуги то накочувались гарячими хвилями, то відступали... щоб вона не померла одразу, а довше помучилась... а дитина все ніяк не хотіла полишити материнського лона, в якому їй було так зручно і затишно... Пологи ці вона сприйняла як спокуту, і в потьмареній свідомості билось одне: "Так тобі й треба!.. Так тобі й треба!.."

І довге, нескінченно довге одужання, коли до болісно набряклих грудей не доторкнутися — не те що годувати дитину (годували інші, які поруч лежали),— теж сприйняла як спокуту.

А він засипав її квітами.

Щодня — отакенний букет... Щодня — коротенька, всього з одного слова записка: "Дякую!.. Дякую!.. Дякую!.."

І коли вона врешті одужала, коли винесла обережно акуратний пакуночок, у якому мирно посапував маленький Олежик, посадив її в

таксі... Не в "Победу" — до машини розкішної, що возила пошлюблених, хоч до їхнього дому — три кроки ступити...

XIII

Коли вона помітила, що в сина різного кольору очі? Коли її вдарило в груди... горло здушило... вогнем обпекли синові очі? Висмикнула з ліжечка, побігла до світла ("Здалося!.. Примарилось!..") — на неї дивилися різного кольору очі. Одне — світліше, друге — темніше. Помітив і Олег:

— Ось поглянь, як нам синок догодив! Одне око твоє, а друге моє.

Уже глянула... Ліпше б осліпла!..

XIV

Син підростав — тулився до тата.

Без "жука" вже й заснути не міг:

— Та, жук!..

Олег схилявся над ліжечком, натхненно виводив:

По дорозі жук, жук,

По дорозі чорний,

Подивися, дівчино,

Який я моторний!

Малий так і засинав, тримаючись за татів палець.

Син підростав — з кожним роком ставав все більш схожим на того: і очі, і брови над переніссям шнурочком...

Все ще не вірила, що таке могло скоїтись. Адже були місячні!

Якось прочитала про молоду сім'ю, що розпалася. Після того, як народилась дитина. Мати цієї дитини до шлюбу гуляла із негром, і хоч від нього не завагітніла, все одно, вийшовши заміж за іншого, народила чорношкіре дитя.

Поверталась з роботи — підгиналися ноги в колінах: Олег уже все знає. Одчинить двері — побачить його нещадне обличчя. Не зважувалась одразу ж зайти до квартири. Стояла, вслухалася: вдома Олег чи ще не прийшов...

Сама себе не впізнавала — дратувала кожна дрібниця.

Часто пуштрила сина (було за що пуштрити!), весь час зривалась на крик, й одного разу, коли його до школи відводила (найчастіше робив те Олег) і щось йому по дорозі вичитувала, син, зупинившись, сказав:

— Ти мене, мамо, не любиш!

Як по обличчі ударив!..

Якось син прийшов зі школи — від нього тютюном так і несло.

— Ти куриш?! Куриш?! — Лясь-лясь по обличчі. — Господи, за що мені така кара!

Ледь діждалась Олега.

— Дожилися! Хоч ти йому щось скажи!

Олег обійняв сина за плечі, повів до кімнати сусідньої. Що йому там казав, про що розмовляли, так і не довідалась. Тільки вийшов син — сліз повні очі.

— Я ніколи-ніколи не буду курити!

Повертаючись із школи, ще з порога запитував:

— Татко вдома?

Біг до татка — ділитись новинами свіжими.

Без татка вже й дихнути не міг.

А татко — без нього.

XV

З року в рік, з місяця в місяць — череда днів безпросвітних. Без сподівань, без надії. Три богині, три парки, пряли нещадно тонку ниточку її долі лихої і в будь-яку мить могли її обірвати.

Щоб не збожеволіла, лишали їй щороку невелике віконце: місяць у Карпатах. Куди вона втікала разом з чоловіком та сином. Бо Олег мав усього місяць відпустки.

Воліла довіку лишатися тут. В найглухішому закуткові, де лише гори, небо, звірі і птахи.

Переїхати ж до іншого міста — годі й надіятись. Олега уже призначили головним редактором, Олег став би дибки.

XVI

Його дружно ненавиділи учні.

Особливо за те, що чіплявся до кожної, на їхній погляд, дрібниці. Зупиняв, довго й нудно вичитував. А то й вів до директора.

І тоді виклик до школи батьків — забезпечений.

Заочі називали Чумою.

— Чума йде, тікаймо!

— Хлопці, Чума!

Навіть завуч якось йому зауважила:

— Вікторе Семеновичу, чи не здається вам, що ви переборщуєте?

— Олено Петрівно, я педагог, а не нянька!

Оксана ж намагалася з ним не стрічатись. Десятою дорогою обходити.

Як вона його ненавиділа!

І коли син якось сказав:

— Мамо, а Віктор Семенович дуже погана людина!

Коли син це сказав — не заперечила. Не обірвала сердито: отаке — про учителя!

— Він і справді нехороша людина. Ти од нього, синку, подалі... Найбільше боялась, що вони стануть поруч...

XVII

І настав рік тринадцятий...

XVIII

Олег нагло загинув, коли був у відрядженні. Їхній "Москвич" лоб у лоб зіткнувся із вантажівкою. Загорівся, зім'ятий, — не врятувався ніхто. Усіх так і ховали: в домовинах запаяних. Три могили — три невигойні рани. Тужна мелодія не могла заглушити ридань.

Вона лише не плакала. Застигла у горі, і туга, слізьми нерозбавлена, так палила їй серце, що воно от-от мало згоріти...

XIX

А згодом повісився син: знайшлись добрі люди, які просвітили, хто його справжній батько. Лишив по собі коротку, як подих останній, записку: "Ти нас зрадила!.. Зрадила!.. Зра..." На останньому слові зламалось перо, і він пожбурив ручку додолу...

XX

І свідомість потьмарилась. І в голові ревіло, гуло, боляче било у скроні: "Зрадила!!! Зрадила!!! Зрадила!!!"